

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

- Dansk Numismatisk Forening • Føroya Myntsavnarafelag • Myntsafnarafélag Íslands •
- Norsk Numismatisk Forening • Numismatiska Föreningen i Åbo • Skånes Numismatiska Förening •
- Nationalmuseets Myntkabinett • Den kgl. Mønt- og Medaillesamling • Kungl. Myntkabinettet •
- Lunds Universitets Historiska Museum • Myntkabinettet, Universitetet i Oslo •
- Suomen Numismaattinen Yhdistys • Svenska Numismatiska Föreningen •
- Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger • NTNU Vitenskapsmuseet •
- Uppsala universitets myntkabinett • Numismatiska Forskningsgruppen •
- Myntsafn Seðlabanka og Þjóðminjasafns •

*En 'ny' jysk mønttype fra
1030'erne og dens paralleller*

*Två nya ex av Knut den heliges
första typ från Lund präglad 1080?*

Peterspenger – nordiske perspektiv

Den äldsta svenska guldmyntningen

Nr. 4 • Oktober 2025

MØNTER • MEDALJER • SEDLER KØB • SALG • AUKTIONER

Med vores fire afdelinger i Norge og Danmark, er vi blandt nordens største mønthandlere, og vi er markedsledende på numismatiske katalogauktioner i Norden.

NORGE

OSLO: Elisenbergveien 35, 0265 Oslo • Pb. 3003 Elisenberg, 0207 Oslo
+47 22 41 60 00 • kontakt@oslomyntgalleri.no
HAUGESUND: Øvregata 226, 5525 Haugesund • Pb. 4043 Storasund,
5506 Haugesund • +47 90 88 77 66 • eirik@oslomyntgalleri.no
BERGEN: Øyvind Rykke • +47 95 17 53 70 • oyvind@oslomyntgalleri.no

www.oslomyntgalleri.no

DANMARK

ÅRHUS:
Klamsagervej 35 ST,
DK-8230 Åbyhøj
+45 21 21 47 99
mm@oslomontgalleri.dk

www.oslomontgalleri.dk

VI AFHOLDER OGSÅ NETAUKTIONER!

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

Nordisk Numismatisk Union Medlemsblad er udgivet siden 1936 af Nordisk Numismatisk Union. Udkommer i 2025 med fire numre: januar, marts, september og oktober.

Ikke medlemmer kan tegne abonnement ved henvendelse til Roland Falkensson: roland.falkensson@gmail.com

Redaktion:

Hovedredaktør:

Jens Christian Moesgaard
jens.christian.moesgaard@ark.su.se

Ansvarlig over for presseloven:

Formand for Dansk Numismatisk Forening, Michael Wagner Christiansen.

Lokalredaktioner:

Møntkabinetterne i de enkelte lande
Norge:

Håkon Roland,
hakon.roland@khm.uio.no

Island:

Hrönn Konráðsdóttir
hronn.konradsdottir@thjodminjasafn.is

Sverige:

Cecilia von Heijne
Cecilia.vonHeijne@shm.se

Finland:

Frida Ehrnsten,
frida.ehrnsten@kansallismuseo.fi

Danmark:

Line Bjerg, line.bjerg@malmo.se

Annonceredaktion:

Torben Hansen
num-rap@numismatik.dk

Eftertryk af artikler med videre kun med forfatterens tilladelse og kun med angivelse af kilden.

Afleveret fra trykkeriet i uge 48
Dystan & Rosenberg ApS.

ISSN 0025-8539

INDHOLD

Artikler

Helle W. Horsnæs & Gitte T. Ingvarsson
En 'ny' jysk mønttype fra 1030'erne og dens paralleller 101

Kent Bengtsson
Två nya ex av Knut den heliges första typ från Lund präglad 1080?. 112

Sverre Dyrhaug & Svein H Gullbekk
Peterspenger – nordiske perspektiv . . . 114

Bengt Hemmingsson
Den äldsta svenska guldmyntningen . . 120

Personalia

Jens Christian Moesgaard
Jacqueline Pilet-Lemière (18. maj 1948-17. marts 2025) 126

Consign Now to the World's Leading Paper Money Team

Stack's Bowers Galleries

DENMARK. National Bank. 100 Kroner, 1887.
PMG About Uncirculated 53.
From the L. E. Bruun Collection.
Realized €57,600

DENMARK. National Bank. 50 Kroner, 1881.
PMG Very Fine 30.
From the L. E. Bruun Collection.
Realized €38,400

LATVIA. Latvijas Banka. 500 Latu, 1.7.1941. P-Unlisted.
PMG Extremely Fine 40.
From the Al Kugel Collection.
Realized \$38,400

DANISH WEST INDIES. Credit Beviis. 5 Rigsdaler
Vestindisk Courant, 1.11.1799. PMG Fine 12 Net.
From the L. E. Bruun Collection.
Realized €48,000

FRENCH EQUATORIAL AFRICA. Caisse Centrale de la France Libre.
5000 Francs, ND (1941). P-14Ap1 & 14Ap2. SB1187. Front & Back Proofs.
From the Al Kugel Collection.
Realized \$25,200

Henrik Holt Christensen
Senior Consignment Director / Europe
Holt@StacksBowers.com

California Headquarters:
1550 Scenic Ave., Ste. 150, Costa Mesa, CA 92626
Copenhagen Office: +45.88749409 • Toll Free: +45.80404942
InfoDK@StacksBowers.com • StacksBowers.com
SBG NNUM WPMConsign 251201

California • New York • Boston • Miami • Philadelphia • New Hampshire • Oklahoma • Hong Kong • Copenhagen • Paris • Vancouver

Stack's Bowers
GALLERIES

America's Oldest and Most Accomplished Rare Coin Auctioneer

LEGENDARY COLLECTIONS | LEGENDARY RESULTS | A LEGENDARY AUCTION FIRM

En 'ny' jysk mønttype fra 1030'erne og dens paralleller

Af Helle W. Horsnæs & Gitte T. Ingvardson

Vi er ved at lægge sidste hånd på en samlet publikation af hele Blenstrup-skatten, som blev fundet i 2016 tæt ved landsbyen Horsens i Blenstrup sogn, cirka 20 km syd for Ålborg. Som så mange andre af de seneste årtiers fund er skatten lokaliseret af amatørarkæologer bevæbnet med metaldetektor. De første mønter blev fundet relativt tæt samlet, og Nordjyske Museers arkæologer blev hurtigt orienteret. En del af skatten lå sensationelt stadig i den originale beholder, et ko-horn, og kunne optages i præparat. En række udgravninger på skattefundsmarken har efterfølgende vist, at skatten har været nedgravet ved væggen i et stort beboelseshus, som indgår i en større vikingetidsbosættelse.¹ Skatten består af 98 danske, 30 engelske og 92 kontinentale mønter, samt 28 mønter, der fortsat ligger i hornet. De foreløbige undersøgelser viser at skatten blev deponeret kort efter 1050.

Skatten indeholder mange spændende mønter. En af dem er en ikke tidligere beskrevet mønttype, som vi her vil argumentere for, er præget i Jylland (måske Viborg) (Fig. 1).² Mønten er fundet midt i den tætteste møntkoncentration, og der kan ikke være tvivl om dens tilhørsforhold til skatten. Selv om der ikke er identificeret præcise paralleller til denne mønt, kan den sammenlignes med flere andre danske mønttyper. De fleste af dem er relativt usædvanlige, men de deler en række fælles træk. Forsiden har ofte et let opløst portræt, hvor dragten synes at være en misforstået imitation baseret på Knud den Stores engelske mønter. Bagsiden prydes af forskellige typer af kors, oftest med et ornament eller tegn i korsvinklerne. Indskrifternes bogstavformer er meget ensartede: Der er oftest tale om meningsløse serier af tætstillede bogstaver, især I, E, O, V, C, L, N, T og X i forskellige kombinationer. I nedenstående gennemgang sammenstilles møntens for- og bagside motiver samt indskrift med andre danske mønttyper med tilsvarende motiver og indskrifter. Præsentationen kompletterer Moesgaards nylige gennemgang af jyske mønter tilskrevet Knud den Store, da omdrejningspunktet er netop de mønttyper, som kun blev sporadisk nævnt af ham.³

Den 'nye' type

Mønten har på forsiden et venstrevendt kongeportræt. Kongen bærer en stor krone med fem punkter på randen, tre *fleur-de-lis* lignende takker og imellem takkerne et punkt. Kronen synes at svæve lidt over ansigtet, kun understøttet af to punkter over henholdsvis pande og

1 Foreløbig omtale af området i Klinge 2017, men siden er udgravningsområderne udvidet betydeligt.

Vi takker Chr. Klinge og Chr. Vrångmose Jensen fra Nordjyske Museer for deres store hjælp med oplysninger om fundomstændigheder. Analysen af møntskatten er støttet af Adv. Axel Ernsts og frøken Alfrida Ernsts legat til fremme af numismatisk forskning i Danmark.

2 KMMS inv.nr. FP 11657.200, udgravningsnummer x19.

3 Moesgaard 2024.

Figur 1

Figur 2

isse. Ansigtet er groft udformet med én streg fra hage/mundparti over en meget stor næse og hen over issen til en bue, som angiver et stort øre. Et punkt i midten angiver øjet. Under ansigtet er en ring, som måske er reminiscens af en dragtnål, og foran ringen to parallelle streger, der angiver en dragt. Midtfelt og indskriftbånd er adskilt af en omløbende linje, men portrættet bryder linjen både foroven og forneden. Indskriften er ikke meningsgivende. Læst fra kronen og med uret rundt kan man skelne bogstaverne *IIICII: IIPII[...]* IP er usikker.

I bagsidens midtfelt er et slankt kors med et lille kors i hver vinkel. Korset når ikke helt ud til den omløbende linje, som adskiller midtfeltet fra indskriftbåndet. Indskriften kan kun læses delvist, og den synes ikke at være meningsgivende ...*IOIO'IO[o]MIO[i]?*....

Indskrifternes bogstaver er lavet i hele bogstavpunslers, og kan på det punkt sammenlignes med en gruppe fra Lund-udmøntningen, som Malmer har kaldt '*compact style*',⁴ og det peger på, at den 'nye' type er præget i samme periode som Lund-mønter med '*compact style*' indskrifter: i 1030'erne, og måske endda ind i starten af 1040'erne. Som det vil fremgå af nedenstående, underbygges tolkningen af møntens for- og bagside motiver.

Paralleller til bagsidemotivet

Bagsidemotivet, kors med små kors i vinklerne, er relativt sjældent i den danske møntrække. Den mest almindelige type med et lignende bagsidemotiv er Haubergs type **Knud den Store 49** (Fig. 2),⁵ der på forsiden har et Guds hånd-motiv. Typen findes i flere varianter, både med et kors, som er meget lig den nyfundne mønt (for eksempel Haubergs typeeksemplar af Knud 49), og – mere almindeligt – med et tyndt kors, som når helt til den omløbende adskillelse af midtfelt fra indskrift.⁶ Enkelte bagsidestempler har læselig indskrift, der peger på Viborg som møntsted. Typen er meget almindelig. Allerede Hauberg kendte 13 fund, heriblandt den norske Årstad-skat (Egersund) med hele 57 eksemplarer. Siden da er der kommet mindst seks nye fundsteder til alene i Danmark.⁷ Til denne gruppe bør knyttes Haubergs typeeksemplar af Knud 60, der på forsiden prydes af

Figur 1: Den 'nye' mønttype fra Blenstrup-skatten. Mønten har pecks på både for- og bagside og er bukket. Den vejer 0,714 gr (afrenset). (KMMS inv.nr. FP 11657.200. Foto: Victor P. Bizev).

Figur 2: Et eksempel på Knud 49 med kort kors fra Store Valby-skatten, Sjælland (KMMS inv.nr. FP XXXVII.10, foto Sean Weston) og et med kors til omløbende linje, fra Errested-skatten (KMMS inv.nr. FP 10907.42. Foto: Rasmus Holst Nielsen).

Mønterne vises i størrelsen ca. 180%

Figur 3

Figur 4

Figur 5

Figur 6

et tilsvarende Guds hånd-motiv, mens cirkulære fyldornamenter i bagsidens korsvinkler synes inspireret af Knud den Stores engelske Pointed Helmet type præget 1024-1030.⁸ Dette sandsynliggør at gruppen er præget i slutningen af eller kort efter Knud den Stores regeringsperiode.

Knud 51 og Knud 52, der af Hauberg ligeledes henføres til Viborg, har også fællestræk med den 'nye' type. Et kors, der ikke når helt til den omløbende line, men som har blandede fyldornamenter i korsvinklerne ses på den sandsynligvis unikke mønt **Knud 52** (Fig. 3), der stammer fra Keldstrup-skatten (Sjælland).⁹ Forside-motivet på denne mønt er tæt knyttet til **Knud 51** (Fig. 4 og Tabel 1). Bagsiden på Knud 51 adskiller sig ved at bestå af en *long cross imitation* med fyldornamenter i korsvinklerne. På Haubergs typeeksemplarer alternerer kors og ringe i korsvinklerne, men på den mønt, der er illustreret fra Årstad-skatten ses kors i alle fire korsvinkler,¹⁰ svarende til bagsidemotivet på den 'nye' type.

To mønter af typen Knud 51 fra Keldstrup-skatten har stempelidentiske bagsider med et punkt i hver korsvinkel. Typen Knud 51 findes i Årstad-skatten i 12 eksemplarer, som muligvis er stempelidentiske (Tabel 1 og note 33). Desuden optræder Knud 51 ifølge Hauberg i skattene fra Keldstrup (fem eksemplarer),¹¹ Enner (en mønt)¹² og Engegård (en mønt). I det sidstnævnte tilfælde er der dog tale om en fejl, da ingen mønt beskrevet i Den Kongelige Mønt- og Medaille-

Figur 3: Knud 52, unik, fra Keldstrup-skatten (KMMS inv.nr. FP 207.729. Foto: Nationalmuseet).

Figur 4: Knud 51 (KMMS inv.nr. BP 1359.1. Foto: Rasmus Holst Nielsen).

Figur 5: En mønt fra Ørbæk, præget med det mest almindelige stempelsæt, fra Kongsø Plantage skatten (KMMS inv.nr. FP 973.11. Foto: Rikke Sekkelund).

Figur 6: Knud 50, eksemplar fra Blenstrup-skatten (KMMS inv.nr. FP 11657.8. Foto: Victor Palsted Bizoëv).

4 Malmer 2023, 80-83 og 106.

5 Når der efterfølgende henvises til 'Knud XX', refereres der the Haubergs nummerering af Knud den Stores mønttyper

6 De fire illustrerede eksemplarer fra Årstad-skatten, Holmboe 1837, Tav. I, 24-27; samt en del eksemplarer i KMMS.

7 Vi har ikke gjort forsøg på at opregne samtlige kendte eksemplarer af de omtalte mønttyper. Der findes sandsynligvis flere eksemplarer, også af de sjældne typer, end de her nævnte.

8 Christiansen & Horsnæs 2021.

9 KMMS inv.nr. FP 207; von Heijne 4.108.

10 Holmboe 1837, Tab. I 19, beskrivelse af typen på p. 36 nr. 23.

11 Tre er bevaret i KMMS, inv.nr. FP 207, von Heijne 4.108, tpq 1030. Galster 1929 foreslog dog tpq 1023.

12 Haubergs typeeksemplar, KMMS inv.nr. FP 79, tpq 1029; von Heijne 9.34.

samlings fundprotokol kan identificeres som et eksemplar af Knud 51.¹³ Endelig kendes flere eksemplarer uden proveniens.¹⁴

Motivelementet et spinkelt kors, der deler midtfeltet i fire vinkler, som hver især er udfyldt med en figur, går igen på typerne **Knud 54** og **Hardeknud 42** (Fig. 5). I modsætning til Knud 49, hvor figurerne er kors, er der på Knud 54 og Hardeknud 42 tale om en bue i hver korsvinkel. Enkelte meningsgivende bagsideindskrifter på Knud 54 og Hardeknud 42 er tolket som en henvisning til et møntsted, der foreslås identificeret med lokaliteten Ørbæk nær Løgstør og overgangen til Aggersborg.¹⁵ Til sammen udgør Knud 54 og Hardeknud 42 periodens mest almindelige mønttype. Der eksisterer knap 50 forsidestempler, som kan fremstå meget forskellige. Hauberg opdelte denne gruppe i to typer baseret på de få læselige forsideindskrifter. I realiteten er de fleste indskrifter ikke meningsgivende, hvilket betyder, at de fleste af mønterne ikke kan placeres i den ene eller den anden af Haubergs to typer. Ét af forsidestemplerne, Haubergs typeeksemplar for Knud 54, er også anvendt til to mønter med en *long cross* bagside, hvis indskrift angiver at de er slået af Braem i Viborg (Knud 53).

Nogle af de tætteste paralleller til bagsidemotivet på den 'nye' type stammer imidlertid fra mønter, som Hauberg ikke havde mulighed for at inddrage i sin typologi. Den ene er fundet i Store Frigård-skatten i 1928.¹⁶ I forbindelse med den første registrering placerede Galster mønten under overskriften 'Vendland(?)', men ved udgivelsen af hans oversigt over de bornholmske vikingeskatte i 1980, flyttede han den til 'Viborg(?)'. Møntens vægt – 0,72 gr – ligger meget tæt på de mange mønter af typen Knud 49, der er placeret i Viborg på basis af møntstedsindskrifter. En mønt med samme bagsidemotiv er siden fundet i et udateret fyldlag i Slesvig. Begge disse mønter har på forsiden et Guds lam, *Agnus dei*.¹⁷

Agnus dei-typerne er vanskelige at datere. Motivet er uden tvivl blevet anvendt i Lund i Knud den Stores senere år og under Hardeknud, ofte med due som bagsidemotiv, men også andre bagsidemotiver er anvendt.¹⁸ Lammet optræder også på mønter tilskrevet Magnus den Gode (Magnus 15) og Svend Estridsen (Svend 17) i Lund. De to mønter fra Store Frigård-skatten og Slesvig står ikke alene, da der i Ånkküla-skatten (Estland) er fundet en Guds lam mønt med *short cross* bagside med motiver i korsvinklerne, ligesom en tilsvarende stammer fra Proschowsky's samling.¹⁹ Motivet minder om Svend 66-typen.²⁰ Den lave vægt på alle disse eksemplarer peger på et jysk møntsted.

Den sidste bagside parallel, der skal fremhæves, er typen **Knud 50** (Fig. 6), der er en *short cross* imitation med kors i alle fire korsvinkler. Den kendes nu i tre stempelidentiske eksemplarer: den ene er Haubergs typeeksemplar og var tidligere i hans samling (nu i KMMS, inv.nr. KP 1626.5), og både den og et eksemplar i L.E. Bruuns samling²¹ er uden proveniens. Det tredje kendte eksemplar er ligesom den 'nye' type fra Blenstrup-skatten.

Paralleller til forsidemotivet

Den 'nye' types forsidemotiv med den meget store krone, der bryder indskriften, har ingen præcise paralleller. Portrættet og især kronen minder om forsidemotivet på den unikke mønt **Knud 58** (Fig. 7),²² men på den mønt er hele portrættet holdt indenfor midtfeltet. Motivisk er der en del forskelle på Haubergs fire typer Knud 57-Knud 60, men størrelse, vægt og bogstavformer er meget ensartede. Måske derfor så Hauberg dem som 'en sammenhørende Række'. Han placerede dem i Hedeby på grund af deres "ringe Vægt", men gav udtryk for tvivl om denne tilskrivning.²³

Figur 7

Figur 7: Knud 58, unik (KMMS inv. GP 612.297, ex Thomsen 12200. Foto: Sean Weston).

I realiteten kunne han lige så godt have placeret dem i Viborg, for vægten på de kendte eksemplarer afviger ikke fra de ovennævnte typer Knud 49 og Knud 51-52.²⁴ En parallel til de *fleur-de-lis* lignende takker på den 'nye' type findes også på blandt andet **Knud 11**, med et portræt, hvor kronen udgøres af tre liljeformede takker. Men også her er hele kronen holdt indenfor midtfeltet, til forskel fra den nye type i Blenstrup-skatten. Knud 11's bagside svarer til Knuds engelske *Pointed Helmet* bagside. *Pointed Helmet* prægedes fra 1024-1030. Knud 11 indgår i Malmers stempelkæde 263b, hvor der også indgår en mønt med Hardeknud indskrift.²⁵ En datering af Knud 11 til omkring eller kort efter 1030 er dermed sandsynlig.

Knud 48var

Hauberg samlede en række mønter karakteriseret ved et bagsidemotiv, der efterligner bagsidemotivet på Æthelred's *Helmet* type (svarende til Becker 1981, bagsidetype E). Det unikke typeeksemplar for Knud 48 er imidlertid både væsentlig tungere end resten af gruppen og præget på firkantet blanket, hvilket antyder, at mønten er produceret i Sigtuna.²⁶

Forskellene mellem typeeksemplaret Knud 48 og de mønter, der af Hauberg blev betegnet som varianter af typen, er så store, at det er nødvendigt helt at adskille den unikke mønt fra resten af gruppen. Den gruppe mønter, som Hauberg opregnede som **Knud 48var**, har alle det samme bagsidemotiv som Knud 48, men de har derudover flere fælles træk i forsidemotivet med både den 'nye' type og forsiderne

13 Skatten er KMMS inv.nr. FP 241. Se også Galster 1980, p. 86.

14 KMMS inv.nr. BP 1359.1, der er tilbyttet fra kunstmaler (og mønthandler) Kirchoff i 1894/95, 14 tre eksemplarer i L.E. Bruuns samling (kat.nr. 1347-1349).

15 Der kendes ca. 500 eksemplarer af denne type (Horsnæs, i trykken). Det skal nævnes at typen Hardeknud 43 har samme bagsidemotiv, men ikke meningsgivende indskrift.

16 FP 1701.1198; Galster 1980, kat. 48.

17 Mønterne er diskuteret og illustreret i Horsnæs 2020, siderne 80, 82 og 79, og fig. 6-7

18 Malmer 1997 og 2023.

19 Horsnæs 2020, fig. 8.

20 Horsnæs 2020; Bengtsson 2021.

21 L.E. Bruun katalog nr. 1346.

22 I KMMS opbevares inv.nr. KP 1825.5 fra Ludwisczke skatten også under Hauberg type Knud 58. Denne mønt, der er dobbeltpræget og vanskelig at læse, har dog ingen tætte ligheder med Haubergs unikke typeeksemplar for Knud 58.

23 Moesgaard 2024, 52.

24 Knud 57 kendes nu i tre eksemplarer: Malmer 2023, 14.673a.1854 og 14.673b.1855. Malmer medtog disse mønter for at behandle motivet udtømmende. Intet tyder på, at hun ville tilskrive dem til Lund.

25 Knud 11 forside med *Pointed helmet* bagside, se Malmer 9.725 (kæde 14:151) og 14.830 (kæde 263b, med link videre til Hardeknud forside). Men her er hele portrættet, inkl. krone, også placeret indenfor midtfeltet.

26 Malmer 9.510.1602: +CNVT REX/BRVNMAN, vægt 1,25 gr, i KMK; se også Moesgaard 2024, 43.

Figur 8

Figur 9

Figur 10

af typerne Knud 58 og Knud 51-52. Det gælder specielt tegningen af ansigt og øre, forbindelsen mellem ansigtet og den skematiske dragt, samt bogstavformerne.

Med udgangspunkt i de fund, som Hauberg opregnede: "Lovns (3), Pilgårds b (1), Mölndal (1), Vallø (2) og Enegård (1)" og senere tilkomne eksemplarer i KMMS har vi derfor foretaget en nærmere undersøgelse af Knud 48var. De her gennemgåede mønter er præget med forskellige stempelsæt uden links (Tabel 2). Bagsidemotivet for dem alle efterligner den engelske *Helmet* type (Beckers bagsidetype E). Det ene bagsidestempel (A, Fig. 8) har en gruppe med tre punkter for enden af tre af spidserne, mens det fjerde spids afsluttes af et kors. De øvrige bagsidestempler (B-F, Fig. 9-12) har en gruppe med tre punkter for enden af hver spids i bagsidemotivet. Forsidemotivet på dem alle er et portræt, men der er forskelle i placering og størrelse af scepter, i gengivelse af dragt/skjold og i indskrifterne. Der er desuden variationer i de meningsløse indskrifter på både for- og bagside.

Vanskelighederne ved indplacering af sjældne mønttyper uden læselige indskrifter viser sig tydeligt ved denne gennemgang. Selv erfarne numismatikere har, som det fremgår af skemaet Tabel 2, registreret stempelidentiske mønter indenfor gruppen Knud 48var meget forskelligt: under Knud den Store, under Svend Estridsen eller helt udenfor den danske møntrække. Vi er enige med Moesgaard,²⁷ der, uden i øvrigt at diskutere Knud 48var nærmere, placerede mønterne fra denne gruppe efter den såkaldte møntreform, som dateres omkring 1030.²⁸ Men vi udelukker ikke, at de kan være præget når som helst i løbet af 1030'erne eller endog lidt ind i 1040'erne.

Indplacering af den 'nye' type fra Blenstrup

Skattefund med eksempler på de præsenterede jyske typer har *tpq* dateringer, der ligger fra omkring 1030 og fremefter. *Tpq* (*terminus post quem*) betyder, at deponeringen af skatten som helhed må være sket efter den pågældende dato. Vi ved ikke hvor længe efter, og enkeltmønter kan teoretisk være præget efter den angivne dato: vi kan bare ikke bevise det. Skattefundsdateringerne skal derfor behandles

Figur 8: Knud 48var stempelsæt A. Mønttypen blev først publiceret i Ramus & Devegge Till.Tav. V nr. 73g (Svend Estridsen). Denne mønt er identisk med en mønt fra C.J. Thomsens samling (Th. 12195). Forsideportrættets forbillede synes at være Knud den Stores engelske Short Cross type, men hjelmens strålekrans har også reminiscenser af Helmet typen. Dragten er stiliseret til skrå streger foran busten og bagved dragten er et skjold. Den engelske mønttypes dragtnål er blevet til en ring, som forbinder hoved med skjold. Et liljescepter udgår fra midten af de stiliserede dragtfolder (KMMS, inv.nr. GP 612.296. Foto: Sean Weston).

Figur 9: Knud 48var stempelsæt B. Portrættet minder meget om det foregående, men liljesceptret udgår fra dragtens forkant, fra Lovns-skatten (KMMS inv.nr. FP 329.72. Foto: Sean Weston).

Figur 10: Knud 48var stempelsæt C. Portrættet er en smule mere stiliseret end de foregående, dragtfolderne er helt forsvundet, og ringen, som forbinder hals og skjold er blevet større. Liljesceptret udgår fra skjoldets øverste punkt lige foran ringen, fra Lovns-skatten (KMMS inv.nr. FP 329.73. Foto: Sean Weston).

Figur 11

Figur 12

med varsomhed, specielt fordi det er så umådeligt sjældent, at vi har en helt præcis *ante quem*-datering, dvs. en dato *før hvilken* skatten nødvendigvis må være deponeret. De sjældne *ante quem*-dateringer kendes som regel bedst fra pludselige katastrofer, der forseglar en arkæologisk kontekst. Et godt eksempel er fundene fra vraket af kong Hans' skib Gripshunden, som gik ned i 1495.²⁹ I stedet for en egentlig *ante quem* datering kan man med forsigtighed anvende fraværet af ellers almindeligt forekommende og veldaterede typer. Metoden er især gyldig i områder og perioder med et velbelyst møntomløb. De ofte usikkert daterede danske 1000-tals mønter, og forholdsvis fåtalige jyske 1000-tals skatte betyder at metoden ikke kan anvendes med udgangspunkt i danske mønter.

Den 'nye' type blev deponeret i Blenstrup-skatten kort efter 1050. Ud fra de stilistiske sammenligninger mellem den 'nye' mønttype og de ovenstående står det klart, at produktionen af den 'nye' type sandsynligvis ligger i 1030'erne, måske ind i 1040'erne. Mønten hører således til blandt de ældre danske mønter i Blenstrup-skatten.

Det er vanskeligere at give en nøjere møntstedsplacering. Møntens vægt er ligesom det visuelle udtryk konsistent med gruppen af jyske mønter fra denne periode. Nogle få almindelige jyske mønttyper fra 1030'erne har meningsgivende indskrifter, der nævner for eksempel Viborg og Ørbæk, og ud over dem findes der mønttyper med de jyske møntstedsangivelser Århus, Ålborg og – fra 1040'erne – Hedeby. Den tilsyneladende mest almindelige Århus type og den eneste med entydig møntstedsangivelse i indskriften, Hardeknud 44, synes forbundet til Ørbæk og Viborg,³⁰ mens motiverne fra Hardeknud 39 (Ålborg) og Hardeknud 50/Magnus 36 (tilskrevet Hedeby) fremstår uden tydelige paralleller i den danske møntrække. Resten af mønttyperne har ulæselige eller meningsløse indskrifter, og registrerede fund er så få og så spredte, at fundudbredelsen ikke kan give en sikker stedfæstelse. Haubergs oprindelige møntstedstilskrivninger af anonyme mønttyper kan derfor ikke anses for sikre.

Konklusionen må være, at den 'nye' mønttype fra Blenstrup-skatten er fremstillet i et jysk møntsted. Skal man vove pelsen og sætte et navn på stedet, kan ligheden mellem bagsidens korsmotiv og nogle eksemplarer af den almindelige type Knud 49 pege i retning af Viborg. De her påpegede ligheder mellem typerne Knud

Figur 11: Knud 48var stempelsæt D. Stileret portræt, tilsyneladende uden scepter. Mønten er slidt og præget off-center. Indskriften er ifølge Galster: ...ECD FOCECOII/+V OCI IE CI, tilskrevet Enegård/Engegård-skatten (KMMS inv.nr. FP 241.131. Foto: Sean Weston).

Figur 12: Knud 48var stempelsæt E. Også på dette forsidestempel er dragten helt forsvundet og sceptret er 'skrumpet' (KMMS, ex Devegge kat.nr. 75. Foto: Sean Weston).

27 Moesgaard 2024, 43.

28 Becker 1981. Erslev 1875 og Malmer 2023 har en lidt tidligere datering.

29 Ingvarsson 2022.

30 En unik mønt med Århus forside og Ørbæk bagside (kombination af stempel som typeeksemplaret for Hbg type Hardeknud 44 og et stempel meget nær typeeksemplaret for Knud 54) solgt på MünZentrum Rheinland Auk. 186, 18/10-2018, lot 2070. (<https://www.biddr.com/auctions/muenzzentrum/browse?a=366&l=342380>). Tak til Michael W. Christiansen for at gøre opmærksom på denne.

KMMS nr.	Fundsted	Vægt	Fs	Bs	Note
FP 79	Enner	0,83	1	1	
FP 207	Keldstrup	0,83	1	2	
FP 207	Keldstrup	0,75	2	2	
FP 207	Keldstrup	0,83	1	3	
			1	3	LEB 1347
	Årstad	0,72	3	4	Screen 2015, no. 4213. 1 af 12 stempelens(?) eksemplarer ³³
	Årstad				Screen 2015, kommentar til kat.nr. 4213: Glukstad Myntsamling, Christiania (Oslo) 1839, p. 39 nr. 6.
	Årstad?	0,75	3	4	Screen 2015, cat.no. 4211
	Årstad?	0,73	3	4	Screen 2015, cat no. 4212
BP 1359.1		0,745	3	4	ex kunsthändler Kirchoff (1894/95)
			3	4	LEB 1348
			3	5	LEB 1349 ³⁴

Tabel 1: Skematisk opstilling af stempelkombinationer for omtalte eksemplarer af Knud 51. Der er ikke gjort forsøg på at samle en komplet eksemplarliste.

KMMS Nr.	Fundsted	Vægt	Fs	Bs	Note
FP 329	"Lovns" ³⁵	0,66	A	A	
FP 329	"Lovns"?	0,71	A	A	
FP 2113.72 ³⁶	Hågerup	0,64	A	A	Galster 1944, nr. 72 (bestemt som Svend 56var)
	Wangels	0,67	A	A	Wiechmann 2016, fund 43 nr. 4125
	Mölnadal, Västergötland		A	A	Stempelidentifikation baseret på Haubergs aftryk i KMMS
	Änkula, Estland	0,67	A	A	Leimus & Kuidsoo 2015, kat.nr. 303 (bestemt som Svend 56var)
GP 612.296		0,63	A	A	Th 12195
		0,74	A	A	B-R 2019, Auk. 885 nr. 8 (bestemt som slavisk)
		0,71	A	A	B-R 2019, Auk. 885 nr. 9 (bestemt som slavisk)
		0,67	A	A	B-R 2022, Auk. 907 nr. 138 (bestemt som slavisk)
			A	A	LEB 1336 (u.ill.), ³⁷ ex Bille-Brahe
GP 2890.19		0,63	A	F	Ex Ernst, ex Hauberg auk.nr. 67
FP 329.72	Lovns	0,695	B	B	
	Pilgård b, Gotland		B	B	Stempelidentifikation baseret på Haubergs aftryk
FP 329.73	Lovns	0,715	C	C	
FP 241.132	"Nylarsker/Engegård"?	0,69	C	C	Galster 1980, fund 31, nr. 4
FP 2113.71	Hågerup	0,63	C	C	Galster 1944, nr. 71
			C	C	LEB 1334
FP 241.131	"Nylarsker/Engegård"?	0,73	D	D	Galster 1980, fund 31, nr. 3
Devegge 75		0,68	E	E	
			E(?)	E?	LEB 1335 (u.ill.) ³⁸

Tabel 2: De gennemgåede eksemplarer af gruppen Knud 48var. Der er ikke gjort forsøg på at samle en komplet eksemplarliste. Bemærk, at samme skattefund kan indeholde mønter præget med forskellige stempelsæt.

48var, Knud 49, Knud 50-52 og Knud 58 (måske hele gruppen Knud 57-60) kan indikere, at de er fremstillet samme sted.³¹ Det vil ikke være usandsynligt, da både arkæologiske og skriftlige kilder viser, at Viborg gennem vikingetid og middelalder har spillet en væsentlig politisk og økonomisk rolle. Derimod kan vi ikke med sikkerhed pege på en tidligere udmøntning i Viborg som argument, da Haubergs typer Knud 46 og 47 trods stednavnet på to stempler af type Knud 46 muligvis er præget i Lund, hvor de indgår i Malmers stempelkæde 138.³² Alternativt er stemplerne anvendt ved flere møntsteder. Transport af møntstempler er i flere tilfælde dokumenteret. Der er eksempler på udveksling af stempler mellem Lund og Sigtuna (Malmer 2010, 59; Gunnarsson 2013, 9). Endvidere blev engelske stempler importeret og anvendt sammen med lokalt producerede stempler i den tidlige møntproduktion i Lund (Gunnarsson 2009, 73-86; 2015, 10; 2019, 117-131; Ingvarsson & Laursen 2016, 25-26).

Litteratur

- Becker, C.J.: The Coinages of Harthacnut and Magnus the Good at Lund c. 1040-1046, i: Becker, C.J. (ed.): *Studies in Northern Coinages of the Eleventh Century*, København 1981, 119-174.
- Christiansen, M.W. & Horsnæs, H.W.: Guds hånd-udmøntninger NNUM 1/2021, 5-15.
- Galster, G.: Møntfundet fra Haagerup, *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1944, 93-157.
- Galster, G.: Ringsted og Slagelse mønter, *Aarbog for historisk Samfund for Sorø Amt XVIII* 1929, 3-36.
- Galster, G.: Vikingetidens møntfund fra Bornholm, *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1977-1979, Oslo – Bergen – Tromsø 1980, 5-246.
- Gunnarsson, B.: Den gäckande kedja 105 – spåret av en vikingatida myntunion? I: C. Ekström, K. Holmberg & M. Wijk (red.) *Samlad Glädje 2009, Numismatiska Klubben i Uppsala 1969-2009*, 71-89.
- Gunnarsson, B.: Skandinaviska Imitationer i fynd från Bornholm, NNUM 1/ 2013, 4-13.
- Gunnarsson, B.: Skandinaviska imitationer i fynd från Danmark, del 3. NNUM 1/2015, 5-11.
- Gunnarsson, B.: York, Lund och myntmästaren Asketil – en ny hypotes om den äldsta delen av kedja 105. I: C. Ekström, B. Gunnarsson, K. Holmberg & M. Wijk (red.) *Samlad Glädje 2019, Numismatiska Klubben i Uppsala 1969-2019*, 117-131
- Hauberg, P.: *Myntförhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146*, Kjøbenhavn 1900.
- von Heijne, C.: *Särpräglad. Vikingatida och tidigmedeltida myntfynd från Danmark, Skåne, Blekinge och Halland (ca. 800-1130)*, Stockholm 2004.

31 Moesgaard 2024, 53 angiver at Knud 51-52 muligvis kunne stamme fra Hedeby på grundlag af 'fabrik', men der er ikke markant forskel på disse og Knud 49, der på grundlag af indskrifter tilskrives Viborg.

32 Malmer 1997.

33 Holmboe 1837 afbildede og beskrev kun ét eksemplar (hvorimod den dominerende danske type i skatten, Knud 49, blev afbildet med fire eksemplarer og en femte bagsideindskrift er beskrevet, og for hver af disse blev antallet af eksemplarer angivet). En mønt fra Årstad-skatten er afbildet i Screen 2015, kat.nr. 4213. Screen angiver at en anden er solgt i 'Glukstad sale, p. 39 no. 6' (ikke sted), mens de resterende 10 mønter ikke ses. Der afbildes dog to stempelidentiske eksemplarer i Oslo kat.nr. 4211-4212 med proveniensoplysningen Hess sale (Lodejnoj Pole-skatten?), som iflg. Screen er forkert. De to mønter med forkert proveniensangivelse kunne eventuelt stamme fra Årstad-skatten.

34 Ikke illustreret, beskrevet som "Kat. 1349, fs som 1348, bs: +ECO IVEINOE: IIVC:". Stack's Bowers live auction, Oct. 2025, lot 11109.

35 I den oprindelige protokolindførsel for Lovns-skatten (FP 329) beskrives mønterne "[Hardekud], omtrent som den nye Værk Till.Tab. V. No. 73g, *men noget forskjellig derfra* [vores fremhævelse] og med ulæselige Omskrifter (en af dem overbrudt).. 2 [eksemplarer]". I KMMS opbevares imidlertid fire mønter med etiketter der angiver proveniens Lovns under gruppe Knud 48var. Der må altså være sket en fejl, da der kun skulle være to mønter og ikke tre, som Hauberg senere nævner (Moesgaard 2024 gentager Hauberg, der opregner tre eksemplarer fra Lovns), eller fire. De to mønter, som bedst stemmer med beskrivelsen, står her opført som Lovns, mens de to andre eksemplarer, som er stempelidentiske med R&D Till.Tab. V. No. 73g, står som "Lovns"?

36 Indskrifter: IIIIWWCIII / WIEI IIVC'

37 Stempelbestemt ud fra beskrivelse og gengivelse af indskrift i LEB kataloget.

38 Indskrifter beskrevet som: +CIIIIOV+COIDNL' / +CIII IIVC +IVI EIIIO. De er tilsyneladende identiske med indskrifterne på mønten Devegge 75.

- Holmboe, C.A.: *De numis MD medii ævi in Norvegia nuper repertis*, Christiania (Oslo) 1837.
- Horsnæs, H.W.: Ny datering af Haubergs Svend Estridsen type 66-67 og en beslægtet gudslam type, *NNUM* 3/2020, 77-86.
- Horsnæs, H.W.: Hedeby's største udmøntning i 1000-tallet – En stempelanalyse af typerne Hauberg Hardekud 50 og Magnus 36, *NNUM* 2/2022, 37-57.
- Horsnæs, H.W.: *Ørbæk-mønterne* (i trykken).
- Ingvardson, G.T. & R. Laursen: Den engelske forbindelse, *SKALK* 4/2016, 23-26.
- Ingvardson, G.T., Müter, D., Foley, B.P.: Purse of medieval silver coins from shipwreck revealed by X-ray microscale Computed Tomography scanning, i: *Journal of Archaeological Science: Reports* 43, 2022.
- Klinge, Chr.: Horsensskatten, *Årbog for Nordjyske Museer* 2017, 27-32.
- Leimus, I. & Kiudsoo, M.: Der spätwikingzeitliche Münzfund von Änkküla, Kreis Jögeva, Estland (tpq 1089), i: T. Talvio & M. Wijk (eds.): *Myntstudier. Festskrift till Kenneth Jonsson*, Stockholm 2015, 129-140.
- Malmer, B.: *The Anglo-Scandinavian Coinage c. 995-1020*, Commentationes de Nummis Seaculorum IX-XI in Suecia Repertis. Nova Series 9, Stockholm 1997.
- Malmer, B.: *Den svenska mynthistorien. Vikingatiden ca. 995-1030*, Stockholm 2010
- Malmer, B.: *Serpents and Crosses. Scandinavian Coinages from the time of Louis the Pious, Cnut the Great, Harthacnut, and Anund Jakob*, Commentationes de Nummis Seaculorum IX-XI in Suecia Repertis. Nova Series 14, Stockholm 2023.
- Moesgaard, J.C.: Knud den Stores udmøntning i Danmark vest for Øresund i lyset af Brita Malmers værk. Del I: Fyn og Jylland, *NNUM* 1/2024, 37-55.
- Screen, E.: *Sylloge of Coins of the British Isles 66, Norwegian collections, Part II Anglo-Saxon and later British Coins 1016-1279*, Oxford 2015.
- Wiechmann, R.: *Edelmetalldepots der Wikingerzeit in Schleswig-Holstein. Vom «Ringbrecher» zur Münzwirtschaft*, Neumünster 1996.

Forkortelser

- B-R Bruun-Rasmussen auktioner
- LEB L.E. Bruuns Mønt- og Medaille Samling. Mønter, Medailler og Pengesedler fra Danmark, Norge, Sverige, Slesvig og Holsten samt numismatisk Litteratur. København 1928.
- Hbg Hauberg

DNFs stor-auktion **Bent Petersen**

516 numre indenfor
mange spændende
numismatiske emner

Lørdag 28. februar 2026 · del 4

Kl. 10-18 | Bethesda Rømersgade 17 | Kbh

Kun medlemmer af DNF og Nordisk Numismatisk Union kan byde på auktionen.
Indmeldelse i DNF på numismatik.dk

• **Se auktionsliste og billeder på:**
numismatik.dk

**DANSK
NUMISMATISK
FORENING**

ANSÖKNINGAR TILL Sven Svenssons Stiftelse för Numismatik

ANSLAG LÄMNAS FÖR VETENSKAPLIGA
ARBETEN INOM FRÄMST SVENSK NUMISMATIK:
FORSKNING, RESOR & PUBLIKATIONER

STIFTELSENS UPPGIFT ÄR:

- Köpa in föremål som saknas i KMK:s samlingar
- Ge bidrag till publikationer som kan tjäna svensk numismatisk forskning
- Stödja forskare i svensk numismatik

Stiftelsen sammanträder två gånger per år, en gång under våren, en gång under hösten. Ansökan ska vara stiftelsen tillhanda senast 15 februari, alternativt senast 15 september. Ansökningsblankett och information om ansökningar finns på hemsidan.

WWW.SVENSVENSSONSTIFTELSE.SE

APPLICATIONS FOR Sven Svensson's Foundation for Numismatics

APPLICATIONS FOR GRANTS ARE PROVIDED FOR SCIENTIFIC
STUDIES, MAINLY WITHIN SWEDISH NUMISMATICS:
RESEARCH, TRAVELS & PUBLICATIONS

THE FOUNDATION'S ASSIGNMENTS ARE:

- Purchases of items missing in the collection of The Royal Coin Cabinet
- Contributions to publications that could benefit Swedish numismatical research
- Support for researchers in the field of Swedish numismatics

The Foundation Board meets twice a year, in March and October. Applications must be submitted before 15 February or 15 September. You can find the application form and information about applications on our website.

WWW.SVENSVENSSONSTIFTELSE.SE

Två nya exemplar av Knut den heliges första typ från Lund präglad 1080?

Av Kent Bengtsson

Efter en höst 2024 med ett förhållandevis stort utbud av rara och sällsynta mynt från dansk vikingatid, dök plötsligt följande mynt-typ upp på ebay från en estnisk handlare. Vid första anblicken såg myntet ut att vara den ovanligare typen Hbg. 2 från Harald Hen, men inskriften avslöjade att det rörde sig om en avsevärt mycket sällsyntare mynt-typ från Knut den helige och Lund.

Beskrivning (figur 1): *Åtsida:* Helgon vänt mot höger stående med biskopskräkla. *Inskrift:* CN V T R E X

Frånsida: Juvelkors. *Inskrift:* + FARMAN II

Vikt: 0.89 gr.

Tidigare kände man bara till två ex som publicerats av C. Ramus i en artikel om "Knud den Helliges mynter 1823" (figur 2). Då befann sig det första avbildade myntet hos professor Schønning där Langebeck gjorde en avteckning av myntet. Sedermera hamnade det i Thomsens samling (nr. 10279) och befinner sig alltså idag i KMMS samlingar i Köpenhamn. Det andra exemplaret befann sig hos en Herr Reiersen i Ringsted. Var detta ex nu befinner sig är okänt. En skälig gissning är att bägge exemplaren ursprungligen kom från Holsteinborgfyndet.

Det nedan avbildade exemplaret påminner mer om Ramus nr 80 än det av Hauberg och Thomas Guntzelnick Poulsen publicerade exemplaret i KMMS. Det skiljer sig också såtillvida att det saknar den lilla extra korsstaven till vänster om helgonbilden. I övrigt är där ingen skillnad. Där finns samma ring på Helgonets dräkt som där är på de två övriga. Vad denna har för syfte är okänt. Att man har tagit en biskopskräkla istället för den korsstav som finns på typen från Harald Hen kan möjligen härröra från att det var biskopen som var ansvarig för myntningen och dess uppbörd, men denna hypotes lär nog aldrig få ett svar. Farman är känd som myntmästare senare under Knut och Oluf Hunger men detta är sannolikt det tidigaste omnämnandet som vi hitintills känner till.

Det andra nya exemplaret hittade man vid arkeologisk utgrävning i Eskilstorp¹. Här är typen mer lik exemplaret i Köpenhamn bl. a. med korsstaven till vänster om helgonbilden².

Beskrivning (figur 3): *Åtsida:* Helgon vänt mot höger stående med biskopskräkla. *Inskrift:* CNV T.RE .

Frånsida: Juvelkors. *Inskrift:* +DVRKIL I LV

Vikt: 0.92 gr.

Även här är det en ny myntmästare för typen men Dvrkil är välkänd redan från Sven Estridsen och senare under Knut den helige och Oluf Hunger. Dateringen däremot bör vara från tidpunkten efter Harald Hens död den 17 april 1080. Knut valdes till kung på landstinget i Viborg 1080 och ville säkert inte förknippas med företrädaren någon längre tid. Resorna tog ju sin tid och om vi får tro Knytlinga-sagan så

Figur 1

Figur 3

Figur 2

Figur 1. Foto från Ebay.

Figur 2. Från Ramus 1823.

Figur 3. Foto: Historiska Museet vid Lunds universitet.

efter tinget i Viborg, var han först i Halland på ting där, innan han kom till Lund. Troligen blev myntmotivet ett annat när han varit där. Mynttypens sällsynthet tyder på att myntningen av denna typ bör ha varit mycket kortvarig. Den saknas t. ex i det nyligen publicerade fyndet från Egelev, trots den stora andelen mynt från Knut den helige där³, så den har förmodligen skett 1080 och bara tiden mellan tinget i Viborg och fram till då Knut var på ting i Lund. Att kunna få en så exakt datering är ytterst ovanligt bland de vikingatida mynten även om vi inte kan veta med säkerhet om hypotesen är rätt⁴.

Litteratur

- Ægidius J. P. 1977: *Knytlinge Saga*. Översat af Jens Peter Ægidius med indledning og noter ved Hans Bekker-Nielsen och Ole Widding. Köpenhamn 1977
- Hauberg P. 1900: *Myntförhold og Udmøntninger i Danmark indtil 1146*. Kgl. Danske Videnskabernes selskab Skrifter, 6 ræek.
- Jensen J. S. red. 1992: *Danmarks Middelalderlige Skattefund c. 1050-c.1550*. Köpenhamn 1992
- Moesgaard J. C. 2018: *Egelev-skatten*. I *Fund og Fortid* och i *Numismatisk Rapport* 140, s. 5 – 14.
- Poulsen T. G. 2016: *De danske udmøntninger under Svend Estridsen sønner 1074 – 1134*. I *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 2015, Köpenhamn 2016
- Ramus C. 1823: *Knud den Helliges mynter tillige med en kort Oversigt af Mynterne under de foregaende danske Konger*. I *Det kgl. Danske Viden. Selsk. Skr.* I Köpenhamn 1823
- Söderberg B. Brink K. Ohlsson T. 2023: *Ärkebiskop Asser och Eskilstorp. Resultat från en arkeologisk undersökning av en storgård*. I *Ale* 2023:2. Halmstad 2023, s. 1 – 30

1 Söderberg, Brink, Ohlsson 2023. Gitte Ingvardson arbetar för närvarande med en publicering av hela det numismatiska materialet från Eskilstorp. Ett stort tack för möjligheten att publicera detta ex här.

2 Inskriften läst från foto.

3 Moesgaard 2018.

4 Även Poulsen daterar typen först av Knud den heliges Lundamynt, se Poulsen 2016, s. 159.

Peterspenger – nordiske perspektiv

Av Sverre Dyrhaug¹ og Svein H Gullbekk²

Peterspenger – også kalt Romaskatt – var en skatt som gjaldt for mange. For alle som var overhode for en husstand og hadde et minimum av eiendeler, hva enten det gjaldt menn eller selvstendige kvinner. Hvert år skulle de betale en penning, altså en sølvmynt, til paven. Peterspengene omtales derfor noen steder som koppskatt, i betydningen en personsatt der alle ble skattet likt. Peterspengene er den eldste dokumenterte monetære avgiften vi kjenner fra norsk middelalder. Vi vil tro at det samme er tilfellet for Sverige, kanskje også for Danmark. Temaet har vært gjenstand for betydelig oppmerksomhet opp gjennom årene. Nylig har vi levert et bidrag inn i diskusjonen om peterspengeavgiften fra norsk perspektiv der vi følger utviklingen kronologisk fra opprettelsen av en norsk kirkeprovins i 1152/3 og helt til Reformasjonen i 1537, altså gjennom nesten fire hundre år.

Den som har levert det mest omfattende bidraget til peterspengenes historie generelt er William E. Lunt i det store verket *Papal Revenues in the Middle Ages*, bind I-II (New York 1965). I Skandinavia utgjør Yngve Brilioths inngående studie over svenske og skandinaviske forhold fremdeles et standardverk, *Den påfliga beskattningen af Sverige intill den stora schismen* (Uppsala 1915). En redegjørelse for danske forhold er gitt av L.J. Moltesen, *De avignonske pavers forhold til Danmark* (København 1896). Kortere redegjørelser for peterspengeordningene i de enkelte nordiske landene (inkludert Island) er gitt av Herluf Nielsen og Carl Strandberg i KLN³. I Norge er peterspengeordningen blant annet behandlet av Oluf Kolsrud i *Noregs kyrkjesoga, I. Mellomalderen* (Oslo 1958) og nylig i Sverre Dyrhaug og Svein H Gullbekk, *Peterspenger: En skatt for folk flest* (2023).⁴

I numismatisk forskning er det en lang tradisjon for nasjonale, regionale og lokale studier, men sjelden komparative studier på overnasjonalt nivå, eksempelvis nordisk og europeisk. Peterspengeavgiften er intet unntak. Under vår studie av de norske forholdene slo det oss stadig hvor godt dette rike kildematerialet kan ligge til rette for nordiske studier, enten som forskerprosjekt med flere forskere i samarbeid eller enkeltforskere fra seniornivå, phd-studier eller master-studie, eller simpelthen med entusiasme som drivkraft for videre drøftelser.

Vårt arbeid viser at det kan ligge store muligheter i å koble regnskaper fra de ulike faser av skatteprosessen for å se om det er mulig å følge konkrete summer fra innsamlingene i Norge via valutavekslinger og finansielle overføringer hele veien til innbetalingene ved pavekammeret i Roma eller Avignon. Dessverre er det bare i noen sjeldne tilfeller at dette lar seg gjennomføre. Peterspenger ble i noen tilfeller sendt separat, men inngikk oftest som del av større sendinger sammen med andre pavelige midler, typisk korstogstiender og annater. På 1300-tallet ble det der til vanlig å sende paveskatter fra Norge sammen med tilsvarende innsamlet på svensk og dansk side. Særlig skjedde det når paven hadde oppnevnte generalkollektorer (nuntier) med ansvar for alle de skandinaviske landene. Slike samsendinger kunne virke effek-

Figur 1. Sankt Peter.

Peter, som var en av Jesu tolv disipler, døde som martyr i Roma. Peterskirken der er etter tradisjonen bygget over hans grav. Den katolske kirken betrakter Peter som den første biskopen av Roma og den første pave. Pavenes posisjon som leder av den katolske kirken bygger nettopp på at paven er Peters etterfølger. Dette bildet av Sankt Peter, med nøkkelen til himmeriket, er malt på en tabernakeldør fra Fåberg, trolig 1200-tallet.

Den britiske kunsthistorikeren Paul Binski mener denne Sankt Peters utgaven kan være malt av den engelske kronikøren Matthew Paris under hans besøk i Norge i 1247. (Binski, Paul, and Marie Louise Sauerberg. 2006. *Matthew Paris in Norway: The Fåberg St Peter. I: Medieval Painting in Northern Europe. Techniques, Analysis, Art History*, edited by Jilleen Nadolny, 230-247. Oslo og London: Archetype.)

Foto: Ellen Holte, Kulturhistorisk museum, UiO.

tiviserende, men medførte også at likt og ulikt ble blandet sammen regnskapsmessig. Dette gjør det krevende i dag å skille peterspenger og andre paveskatter fra hvert av landene. Også dette tilsier at man kan komme lengst ved å anlegge et bredt og helst nordisk perspektiv.

Peterspengene blir iblant omtalt som en symbolskatt uten synderlig økonomisk betydning (Nielsen og Strandberg i KLNLM). Men sett under ett var det ganske betydelige beløp som ble oppkrevd som peterspenger i Norge. Det sikreste tallgrunnlaget finnes for de 75 årene fra 1290 til 1364. Da ble det samlet inn peterspenger i størrelsesorden 7 000 mark norsk mynt, tilsvarende drøyt 330 kg godt sølv (sterling kvalitet). Etter valutavekslinger og forsendelser av midlene endte de med å bli innlevert ved pavekammeret og regnskapsført der med ca. 5 000 gullfloriner, tilsvarende 17-18 kg rent gull.

En sammenligning med tilsvarende tall fra Sverige (uten Skåne) viser innsamlinger av peterspenger som beløper seg til drøye 7000 mark svensk mynt for årene 1318-1356, og et årlig gjennomsnittsnivå i perioden 1330-1350 på 150-200 mark svensk mynt.⁵ Selv om man skal være varsom med direkte sammenstillinger, kan dette tilsa at peterspengene innsamlet i Sverige lå ca. 50 % over nivået i Norge.

Fra en numismatisk synsvinkel er kanskje ikke totaltall som dette det aller mest interessante, men heller hva man kan finne ut om *hvilke mynttyper* folk benyttet når de skulle gjøre opp sin årlige peterspenge. I det norske materialet inngår et unikt innsamlingsregnskap fra Bergen bispedømme der det var samlet inn

1 Jurist og tidligere juridisk direktør i næringsorganisasjoner innen bank og forsikring.

2 Professor, Myntkabinettet, Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo.

3 *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder* (1967): «Peterspenge».

4 Sverre Dyrhaug og Svein H Gullbekk, Peterspenger: En skatt for folk flest, *Collegium Medievale* (2023), 169-218.

5 Basert på tallmateriale hos Briloth 1915. Som Briloth selv påpeker (s. 307) er tallene i hans tabeller begrenset til å gjelde innsamlingsbeløp i Sverige, og viser ikke hva som ble mottatt ved pavekammeret.

Foto af mønter ca. 250 %

Figur 2. Norske brakteater fra tidlig 1200-tallet.

Under første del av 1200-tallet ble det preget et stort antall brakteater på åttekantete blanketter, med vekt ned til ca. 0,10 gram og sølvinnhold på omkring 25 %. Brakteatene var forsynt med ulike bokstaver, kongeportretter, fabeldyr og kors. Her vises:

A. Bokstav brakteat med B, som ofte tolkes som myntstedssignatur for Bergen (Skaare II nr. 168).

B. Brakteat med kronet kongeportrett (Skaare II nr. 177).

Brakteater som dette kan ha inngått blant de peterspengene som var innsamlet i Norge og senere ble vekslet om i edelmetaller og utenlandsk valuta og til slutt ble avlevert ved St. Victor-klosteret i Paris i 1221. Men de kan også være preget senere i Håkon Håkonssons tid.

Foto: Thorleif Aas Kristiansen, Kulturhistorisk museum, UiO.

ca. 130.000 mynter for årene 1294-1300. Biskopens folk hadde i dette tilfellet tatt seg tid til å sortere myntene etter valører, mynttyper og myntenenes standard: Først i brakteater (kalt «veiet sølv»), deretter i solide mynter (kalt «grossis Erici») og halvpenninger («svarte obo-ler») og kvartpenninger. Vekttallene for de enkelte typene var avslø- rende, men kanskje ikke spesielt overraskende: Den store majoriteten av godtfolk som betalte peterspenger i Bergen, valgte å benytte seg av de dårligste myntene som var i omløp. Mer enn 95 % av det som ble samlet inn var mynttyper med sølvgehalt under 10 %.

Når det gjelder gjennomføringen av skatteforsendelsene til pave- kammeret er vårt inntrykk at norsk mynt sjelden eller aldri ble sendt ut av landet «as such». Det var sannsynligvis i alles interesse å unngå dette. Alt tyder på at det ble lagt til rette for å gjennomføre valuta- veksling (fra norsk mynt til sølv) før verdiene forlot landet. Det er ri- melig å anta at dette skjedde gjennom et samarbeid mellom kirke og kongemakt. Det tilsier at vekslingen skjedde etter en pengeverdi som kongemakten aksepterte. En annen fremgangsmåte var at skattemid- lene ble investert i norske eksportvarer (typisk tørrfisk) som ble solgt på kontinentet før verdiene kunne videresendes til pavekammeret.

Det bør ellers minnes om at peterspenger aldri var en pavelig skat- teordning av universell karakter, men derimot en ordning som bare gjaldt i et knippe av kongedømmer og fyrstedømmer som på uli- ke tidspunkter hadde gått inn i dette frivillig, primært for å oppnå pavens særskilte beskyttelse. I Norden gjaldt dette kongedømmene og kirkeprovinsene i Danmark, Norge og Sverige, noe som de facto utgjorde store deler av det som i dag regnes som Norden. Utenfor

Figur 3. Norske mynter fra 1270-, 1280- og 1290-tallet.

Under kong Eirik Magnusson (1280–1299) ble det utgitt solide, tosidige mynter i tre valører: penninger, samt halv- og kvartpenninger. De ble preget i Bergen og Tønsberg, mens kongens bror, hertug Håkon, utga mynter med samme standarder i Oslo. Her vises mynttyper som ble benyttet av folk da peterspenger ble samlet inn i Bergen bispedømme årene 1294–1300:

A. Brakteat som skrev seg tilbake til Magnus Lagabøtes tid (*subtilis monetae*), ca. 1263–1275 (Skaare II nr. 264).

B. (1) Penning av riksvåpentype (*grossi erici*), ca. 1285–1290 (Skaare II nr. 234). (2) Halvpenning av riksvåpentype, ca. 1285–1290 (Skaare II nr. 235). (3) Kvartpenning av riksvåpentype, ca. 1285–1290 (Skaare II nr. 236).

C. Penning av svartkronetype (*nigri coronati*), ca. 1290–1295 (Skaare II nr. 237).

D. Penning av hvitrosetype (*albi rosati*), ca. 1295–1299 (Skaare II nr. 239).

Regnskapet fra Bergen bispedømme viser at folk gjennomgående valgte å benytte seg av de dårligste myntene som var i omløp, dvs. halv- og kvartpenningene samt svartkronene (type B2, B3 og C) som alle hadde sølvgehalt på under 10%. Men regnskapene sier ikke noe direkte om hvor mange slike mynter som ble avkrevd den enkelte skattepliktige.

Foto: Thorleif Aas Kristiansen, Kulturhistorisk museum, UiO.

Foto af mønter ca. 250 %

Figur 4. Norske mynter etter 1319.

Bildet viser mynter som ble benyttet ved betaling av peterspenger i Norge etter 1319 og frem til sølvtørken stoppet innsamlingene på 1360-tallet:

A. Magnus Eriksson. Penning med kronet brystbilde en face ca. 1320–1360 (Skaare, II nr. 268)

B. Hulpenning (brakteat) med to fravendte kroner utgitt under Håkon VI Magnusson (1355–1380, Skaare II nr. 282).

Foto: Thorleif Aas Kristiansen, Kulturhistorisk museum, UiO.

Norden gjaldt det særlig England, som gjerne betraktes som «peterspengenes opprinnelsesland», samt Polen og Den tyske ordensstaten i Preussen.⁶

Ordningen ble administrert i det enkelte land i henhold til egne tradisjoner både når det gjaldt betalingsplikt, innsamling og innretningen for øvrig. Likefullt utgår de fra likelydende forutsetninger og ambisjoner om innsamlinger av penger fra det enkelte sognebarn med påfølgende overføringer til Pavestaten og dets finansskammer. På den måten finnes det klare likhetstrekk i avgiftens utforming, samtidig som det finnes forskjeller i hvordan ordningene ble administrert.

Flest likhetstrekter finner vi utvilsomt mellom den norske og den svenske peterspengeordningen. De to ble innført omkring samtidig på 1150- eller 1160-årene, som direkte konsekvens av kardinal Nikolaus Brekespears sendeferd til Norden for å etablere kirkeprovinser (erkebispedømmer) i nord. Her fulgte de to ordningene hverandre i store trekk både på regelverksiden og i praktisering frem til reformasjonen.

Forholdet til den danske peterspengeordning var ikke likeartet på samme måte. Danskene innførte ordningen langt tidligere, med innsamlinger allerede i 1060- og 1070-årene. Den danske ordningen hadde en tidlig utviklingshistorie nær knyttet til den engelske. For øvrig er det en utbredt oppfatning at den danske peterspengeordningen sluttet å fungere som paveskattordning på 1330-tallet.⁷ Dette må sees i lys av en almen uvilje hos den danske geistlighet mot pavelige pengekrav etter lange perioder med borgerkrigslignende tilstander. De vanskelige politiske og økonomiske forholdene i det danske kongeriket medførte høyt konfliktnivå mellom dansk geistlighet og paven, noe som kom til uttrykk gjennom en rekke pavelige vedtak om bannlysninger av danske biskoper, noe vi ikke ser med samme grad av intensitet verken i Norge eller Sverige.

Et område hvor det gjør seg gjeldende store forskjeller mellom de enkelte lands peterspengeordninger gjaldt innretningen av penge-

messige oppgjør med pavestolen. I England ble peterspengeordningen tidlig definert som en todelt prosess der det ikke var noen direkte sammenheng mellom de beløp som ble innsamlet lokalt og de som ble overført til pavestolen. Isteden mottok paven en fast årlig sum som beløp seg til 199 pund, 6 shilling, 8 pence sterling. Normalt utgjorde dette bare en mindre del av det som rent faktisk ble samlet inn. Av den grunn ble den engelske oppgjørsmetoden aldri akseptert av pavene, som fastholdt at de var berettiget til alle midlene som ble samlet inn fra folket. Likevel lyktes det ikke pavemakten å endre praksisen fordi den engelske kongemakten (og den anglikanske kirken) som sikret seg overskytende beløp som inntekt, sto bastant på fastbeløpslinjen. Også i Polen skal det ha blitt utviklet et beslektet, todelt system.⁸

Et todelt system som dette er derimot uforenlig med det bildet som vanligvis er tegnet av peterspengeordningene i Norge – som baserer seg på at peterspengene fløt i én samlet strøm hele veien fra de ble innsamlet på årsbasis i lokale sognekirker og helt til de ble innbetalt ved pavekammeret i Roma eller Avignon med noen års intervaller. En historiker som sådde tvil om denne læren virkelig holder stikk gjennom hele perioden, var Jens Arup Seip. Han mente at innkrevningen av avgiften kan ha blitt forpaktet bort i enkelte perioder, enten helt eller delvis.⁹ I vår studie løfter vi frem kilder som kan gi støtte til at pavens rettigheter til peterspenger faktisk ble bortforpaktet i en del tilfeller på slutten av 1300-tallet. Trolig skjedde det for å unngå at hele ordningen skulle bryte sammen under den dramatiske sølvtørken som rådde da. Selv om pavens idealtilstand var at hver husstand skulle bidra med hver sin penning, var nok det viktigste at skatten fortsatte å strømme til Roma – på en eller annen måte.

Det er få tema som er så godt belagt i skandinaviske middelalderkilder som innsamlinger og forsendelser av pavelige avgifter. Her finnes det betydelig potensiale for videre studier.

Litteratur

Binski, Paul og Marie Louise Sauerberg, «Matthew Paris in Norway: The Fåberg St Peter».

I: *Medieval Painting in Northern Europe. Techniques, Analysis, Art History*, red. Jilleen Nadolny (Oslo og London 2006), 230-247.

Brilioth, Yngve, *Den påfliga beskatningen af Sverige intill den stora schismen* (Uppsala 1915).

Dyrhaug, Sverre og Svein H Gullbekk, «Peterspenger: En skatt for folk flest», *Collegium Medievale* (2023), 169-218.

Kolsrud, Oluf, *Noregs kyrkjesoga, I. Mellomalderen* (Oslo 1958)

Lunt, William E., *Papal Revenues in the Middle Ages*, bind I-II (New York 1965).

Moltesen, L.J., *De avignonske pavers forhold til Danmark* (København 1896).

Nielsen, Herluf og Carl Strandberg, «Peterspenge», *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder* (1967).

Seip, Jens Arup, «Romaskatten og kristenrettene». *Historisk Tidsskrift* 1942: 390-396.

Skaare, Kolbjørn, *Norges Mynthistorie*, bind I-II (Oslo 1995).

6 Lunt, Revenues I: 65-71, Brilioth 1915: 19-28.

7 Moltesen 1896: 53 og Nielsen i KLM. Delvis bestridt av Brilioth 1915: 26-27.

8 Lunt, Revenues I: 68-71, Brilioth 1915: 19-24.

9 Jens Arup Seip, Romaskatten og kristenrettene. *Historisk Tidsskrift* 1942: 390-396

Den äldsta svenska guldmyntningen

Av Bengt Hemmingsson

År 1908 påträffades ett märkligt mynt i koppar vid utgrävning av Slottsbacken i Stockholm (Lundström 1913). Den tidigare okända präglingen uppvisar en stående framvänd kungabild bakom en trekronorssköld på åtsidan. Kungen har ett svärd och ett riksäpple i händerna och omskriften talar om för oss vem som avses: SCS (Sanctus) ERICUS REX, dvs nationalhelgonet Sankt Erik. På framsidan återfinner vi ett utsirat kors och omskriften MONETA REGNI SWECIE, dvs Sveriges rikes mynt. Diametern är 25 mm och vikten 5,25 gram (SHM/KMK inv. 13687, Fig. 1).

Stil- och inskriftsmässigt hör präglingen hemma i sent 1400- eller tidigt 1500-tal. Den exakta dateringen av myntet har dock varierat. Lars O. Lagerqvist tar i sitt standardverk om de svenska medeltidsmynten, publicerat 1970, upp det under Sten Sture den yngres (1512-1520) riksföreståndartid (Lagerqvist 1970, s. 146, 148 nr 3). Nils Ludvig Rasmusson var mer försiktig i sin bedömning när han skrev artikeln "Gyllen" i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid: "från tiden omkring 1500" (Rasmusson 1960). Georg Galster, i sin tur, placerade präglingen i tidsspannet 1501-1512 (Galster 1972, s. 43, 83 nr 241). Alla tre är dock överens om att det rör sig om ett avslag i koppar av ett guldmynt.

Åsikterna om dateringen har således varierat högst betydligt mellan de främsta forskarna på området. *Terminus post quem* får dock anses vara dagen för utfärdandet av 1497 års myntordning, som gavs till myntmästaren Mickel Johansson i Stockholm av kung Hans den 4 december (Liedgren 1967, s. 18-20). Mäster Mickel hade anlänt från Norge i augusti året innan, och väntade då på att få "det brev han skall hava av riket om myntet". Det är dock osäkert om någon myntordning kom att utfärdas till honom av rådet och riksföreståndaren Sten Sture den äldre, utan det har nog skett först efter Hans' kröning till svensk kung den 26 november 1497 i Stockholms Storkyrka.

Rhenska gyllen

1497 års myntordning innehöll – för första gången i den svenska mynthistorien – uppgifter om en tilltänkt guldmyntning. Myntmästaren skulle förutom silvermynten också prägla "guld mynth paa rynskæ guldhen", till ett antal av 72 stycken på 1 mark kölnisk vikt, vilket motsvarar en bruttovikt per mynt om 3,25 gram, och de skulle hålla en guldhalt om 18 karat 1 gran "fint nobel guldh", lika med ca 750/1000. De skulle värderas till 1 ½ mark i Stockholms mynt per gyllen. Några svenska rhenska gyllen från kung Hans' tid är dock inte kända, vilket inte behöver betyda att de aldrig har slagits.

Dylika guldmynt präglades nämligen i både Danmark och Norge under kungens regering. För dessa är emellertid inga myntordningar bevarade. Kung Hans' danska rhenska gyllen är känd i relativt många exemplar, både i offentlig och privat ägo (Galster 1972, s. 24, 52 nr 27A) (Fig. 2). Den slogs även i halv gyllens vikt (Fig. 3), en valör som

Fig. 1: Sverige, Sten Sture den äldre, kopparavslag av rhensk gyllen, troligen präglat i Stockholm 1501-1503. SHM/KMK inv. 13867.

Foto: Ekonomiska Museet/Kungl. Myntkabinettet.

Fig. 2: Danmark, Hans, rhensk gyllen u år, Malmö eller Köpenhamn. Ex L. E. Bruun samling, auktion 14/9 2024 nr 1002.

Foto: Stack's Bowers Galleries.

Fig. 3: Danmark, Hans, 1/2 rhensk gyllen u år, Malmö eller Köpenhamn.

Foto: Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Köpenhamn.

Fig. 4: Norge, Hans, rhensk gyllen u år, Bergen.

Foto: Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Münzkabinett.

Mønterne vises i ca 200%

är betydligt sällsyntare (ibid. nr 28). Den norska gyllen finns i endast ett unikt exemplar i Dresdens myntkabinett, vilket var okänt för den nordiska forskningen ända fram till år 1976, då Jan H. Nordbø upptäckte myntet vid ett besök i museet (Nordbø 1978) (Fig. 4). Myntets frånsidesinskrift, MONE(ta) NOVA AVREA BERGE(nsis), anger att det rör sig om ett "nytt guldmynt från Bergen". De danska guldmynten saknar dock uppgift om myntorten, som var Malmö eller Köpenhamn. Enligt en senare provtagning – se nedan – skall det dessutom ha präglats en variant av dessa med en "stjärna" i skölden mellan kungabildens fötter. Det måste i så fall ha rört sig om Holsteins nässelblad, och vi kan således ha att göra med ytterligare en myntort för gyllenmynten (Sømod 2011).

Den närmare dateringen under Hans' långa regering (1483-1513, kung i Sverige 1497-1501) av de danska och norska gyllenmynten är osäker. 1500-talshistorikern Arild Huitfeldt skriver att kung Hans' utgifter inför fälttåget 1497 mot Sverige uppgick till 150.000 gyllen, vilket har tolkats som att denna summa motsvarade de nyss präglade mynten (Huitfeldt 1599, s. 135). Det är dock, som Jørgen Sømod påpekat, en övertolkning av källan (Sømod 2011). Det behöver med andra ord inte betyda att själva utmyntningen av denna guldvalör i Danmark varit så stor. Under alla omständigheter så torde det ha skett en viss haltförsämring i gyllenmynten. Den 14 september 1503 beslöt nämligen rådet i Frankfurt am Main att förbjuda cirkulationen av ett antal olika gyllenmynt, däribland de danska, på grund av för lågt guldinnehåll. Samtidigt publicerades ett flygblad med avbildningar i träsnitt av mynten i fråga.

I mellantiden hade dock kung Hans utkämpat ett olyckligt krig i Ditmarsken år 1500, vilket också orsakat stora kostnader (Gillingstam 1967-69). Detta kan ju ha resulterat i en myntförsämring. Vid en senare provtagning av kung Hans' gyllenmynt efter riksdagen i Augsburg år 1551 befanns de bara hålla 17 karat 9 gran (740/1000), vilket ju låg nära 1497 års myntordning, vars bestämmelse om ca 750/1000 i sin tur avvek från den gängse halten i de samtida tyska präglingarna, som innehöll 18 ½ karat (771/1000). Varianten med Holsteins "stjärna" var ännu sämre: den höll enligt provtagningen endast 17 karat (708/1000) (Wilcke 1931).

Svenska rhenska gyllen?

Myntningen av rhenska gyllen i kung Hans' namn synes ha utförts efter ett bestämt bildschema. De danska uppvisar på åtsidan en kungabild med gloria, följaktligen rör det sig om nationalhelgonet Knut den helige. På frånsidan återfinner vi de danska leoparderna i en sköld. Det unika norska myntet har Olav den helige i helfigur på åtsidan och det norska yxbärande lejonet i sköld på frånsidan. Följaktligen borde de svenska gyllenmynten ha haft Erik den helige i helfigur på åtsidan och en trekronorssköld på frånsidan. Har sådana mynt präglats? Avsaknaden av idag kända exemplar betyder inte att de inte har existerat. Det unika norska gyllenmyntet, som länge var okänt för forskningen, visar ju att en svensk motsvarighet mycket väl kan komma fram i ett framtida myntfynd, eller påträffas i en bortglömd samling.

Hans vistades också i Sverige som regent under långa tider; den första perioden varade till och med januari 1498, därefter var han i

landet under januari-juni 1499 samt januari-augusti 1501 (Gillingstam 1969-71). Hans behov av representativa guldmynt kunde med andra ord tillgodoses lokalt under dessa vistelser.

Vad som talar för att gyllenmynt verkligen har präglats i Sverige är ju inte bara omnämmandet i 1497 års myntordning, utan även det unika avslaget i koppar. Åtsidans bildschema påminner mycket om utseendet på de sällsynta halvgyllenmynten från kung Hans' regering. Detta för oss in på dateringen av det svenska kopparavslaget. Det är säkerligen inte präglat för kung Hans, utan för någon av de efterföljande svenska riksföreståndarna, eftersom alla Hans' svenska mynt är slagna i hans eget namn. Den troligaste kandidaten i så fall är Sten Sture den äldre, vars andra period som riksföreståndare ju inträffade under åren 1501-1503. Det skulle också placera avslaget närmare utmyntningen efter 1497 års myntordning, som ju enligt ovanstående teori verkligen har ägt rum för kung Hans i Stockholm.

En senare datering av avslaget är inte heller trolig av andra skäl. Svante Nilssons (1504-1511/12) mynt har oftast Natt och Dags familjevapen i omskriften och han verkar ha inriktat sin prägling på småvalörer av ekonomiska skäl. De allra flesta av sonen Sten Sture den yngres (1512-1520) mynt är slagna i hans eget namn. De som inte är det är uteslutande stormynt i guld och silver med året 1512, präglade i Sankt Eriks namn, men som dessutom är försedda med Natt och Dag-vapnet mellan helgonets fötter på åtsidan. Sten Sture den äldres mynt är däremot helt anonyma; de är genomgående slagna i Sankt Eriks namn och har i övrigt bara myntorten angiven. Av de tre riksföreståndarna är den sistnämnde således mest sannolik som utgivare av det unika kopparavslaget, och därmed även som svensk myntherre för reguljära dylika i guld.

Litteratur:

- Galster, G.: *Unionstidens udmøntninger. Danmark og Norge 1397-1540, Sverige 1363-1521*. København 1972.
- Gillingstam, H.: Artikeln "Hans" i *Svenskt biografiskt lexikon*, band 18, 1969-71, s. 237.
- Huitfeldt, A.: *Kong Hansis Krønike*. København 1599.
- Lagerqvist, L. O.: *Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt*. Stockholm 1970.
- Liedgren, J.: Kontrakten med myntmästarna i Stockholm och Uppsala 1449-1527. *Nordisk numismatisk årsskrift* 1967, s. 11-22.
- Lundström, C.: Ett unikt kopparmynt af stort intresse. *Numismatiska meddelanden XX*, 1913, s. 97-98.
- Nordbø, J. H.: Norsk gylden fra kong Hans. *Nordisk numismatisk unions medlemsblad* 1978:1, s. 5-6.
- Rasmussen, N. L.: Art. "Gyllen", *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, band V, Malmö 1960, sp. 612.
- Sømod, J.: Den ældste afbildning af en dansk mønt og nogle ikke eksisterende mønter. *Hvid – Skilling – Øre. Bidrag til den nyere tids mønthistorie*. Frederiksberg 2011, s. 15-16.
- Wilcke, J.: Kong Hans' rhinske Guldgylden. *Daler, Mark og Kroner 1481-1914*. København 1931, s. 47-55.

Numismatisk afton

Den tidigaste myntningen i Sverige och Danmark

Till minnet av Brita Malmer (1925–2013)

FÖRELÄSNING

Datum och tid: Torsdag 12 mars 2026, kl. 18.00–19.00.

Plats: Zoom.

Välkommen till en digital föreläsningkväll via Zoom.

PROGRAM

Ulrika Bornestaf. *Inledande ord om Brita Malmer som kollega och vän.*
Bo Gunnarsson. *Olof Skötkonungs första mynt – tankar och spekulationer.*
Claus Feveile. *Mønter til kongens byer – Ribe og Hedeby's penninge fra 800-tallet.*

NUMISMATISK AFTON

är ett samarbete mellan Ekonomiska museet – Kungliga Myntkabinettet,
Svenska Numismatiska Föreningen
och Numismatiska Forskningsgruppen på Stockholms universitet.

Föreläsningkvällen sker digitalt via Zoom.

Det är gratis att delta men du måste boka plats via Tickster.

En anslutningslänk till evenemanget skickas vid bokning.

Gå in på www.ekonomiskamuseet.se/numismatiskafton för att boka.

Pilegaard Mønter & Bøger

ETABLERET 1963

Algade 65 • DK-9000 Aalborg • tlf. +45 98 139 000 • pi@stofanet.dk

Mønter: www.pilegaard-coins.dk • Bøger: www.antikvar.dk/pilegaard

SVERIGES MYNTHISTORIA

Berättad i korthet

Av Monica Golabiewski Lannby

Skriften ger en sammanfattning av svensk mynthistoria. Den riktar sig till allmänt historieintresserade men också till samlare som vill få en överblick i ämnet numismatik.

Mynt och sedlar är så mycket mer än bara betalningsmedel. Här beskrivs också deras ekonomiska, konstnärliga och kulturella långa historia i korta drag.

Svenska Numismatiska Föreningen.

Smärre skrifter, 14. 2022. Mjukband.

48 sidor. Rikt illustrerad. ISSN 0282-4396.

Pris för medlemmar 100 SEK

Ordinarie pris 150 SEK + ev. porto

info@numismatik.se

Jacqueline Pilet-Lemière

(18. maj 1948-17. marts 2025)

Med Jacqueline Pilet-Lemière har vi mistet en af arkæo-numismatikkenes pionerer. Næsten samtidigt med, at Michael Dolley (1925-83) fra numismatisk side kraftigt advokerede for, at "the context and the associated material [...] constitute an integral part of the record [of an excavation coin]" og begræd, at "Too often, [...] there] has been a tendency on the part of specialist numismatists to use [the excavation coins] in isolation: a tendency which has deprived them of a very considerable part of their value"¹, startede Jacqueline fra arkæologisk side med at arbejde efter præcis samme principper. Dolley og Jacqueline var foregangsmænd, og takket være deres indsats er vi i dag kommet et stykke af vejen, selv om vi endnu ikke er helt i mål.

Jacqueline var elev af Michel de Boüard (1909-89), pioner indenfor middelalderarkæologi i Frankrig med stærk forankring i historiedisciplinen og skaber i 1959 af Centre de recherches archéologiques médiévales (CRAM) i på universitetet i Caen (i dag Centre Michel de Boüard, Centre de recherches archéologiques et historiques anciennes et médiévales, CRAHAM, UMR 6273, CNRS/université de Caen). I 1974 blev hun ansvarlig for den nystartede Service de numismatique på CRAM, hvis hovedopgave var at arbejde med de små uanseelige, korroderede og dårlige bevarede udgravningsmønter i en tid, hvor de fleste numismatikere rettede opmærksomheden mod de fine velbevarede museumsstykker. Men Jacqueline bragte betydningen af fundstedet og den arkæologiske kontekst frem i lyset og tilførte således fundstykkerne en videnskabelig merværdi, som de ofte proveniensløse kabinetstykker manglede. Hun havde tidligt øje for computerens muligheder og skabte en database over de mønter, hun behandlede. Ved hendes pensionering i 2010 indeholdt den omkring 10.000 mønter. Hendes efterfølgere på den stadigt dynamiske og aktive Service de numismatique du CRAHAM, Pierre-Marie Guihard og Thibault Cardon, har fortsat arbejdet med databasen, som nu udgør rygraden i den nationale database Nummus 2, der er tilgængelig på internettet.

Jacqueline har en lang publikationsliste, hovedsageligt af udgravningsfund, blandt hvilke der også var hidtil upublicerede typer af mønter præget af normanniske hertuger, vikingernes efterkommere. Nævnes skal også det betydelige arbejde, hun lagde i at hjælpe fransk numismatikens grand old man Jean Lafaurie (1914-2008) med at få orden i et langt forskerlivs noter om fund af merovingiske mønter i Frankrig. Uden Jacquelines indsats havde det monumentale katalog *Monnaies du Haut Moyen Age découvertes en France* publiceret i 2003 aldrig set dagens lys.

Endeligt bør det fremhæves, at en lang række numismatikere i deres yngre dage – heriblandt forfatteren til disse linjer – nød godt af hendes gæstfrihed under studieophold på Service de numismatique i Caen, der både bød på læring, coaching og frugtbar faglig debat – ofte under frokosten i hendes hyggelige hjem i rue Froide, en af de få gader i det gamle Caen, der overlevede bombardementerne i 1944.

Jens Christian Moesgaard

¹ M. Dolley, "The coins and jettons", *Excavations in Medieval Southampton 1953-1969*, Leicester, 1975, s. 316-330.

FORENINGER & KABINETTER | NNU

Nordisk Numismatisk Union • Grundlagt 1935
Formand 2025-2028: Juha Hyötyläinen

Medlemmer:

Dansk Numismatisk Forening
Formand: Michael Wagner Christiansen
Hjemmeside: numismatik.dk
E-mail: formand@numismatik.dk

Føroya Myntsavnarafelag
Formand: Jóhannes Andreassen
Hjemmeside: myntsavnarafelag.qsite.dk
E-mail: ja@kallnet.fo

Myntsafnarafélag Íslands
Formand: Eiríkur Lindal
Hjemmeside: mynt.is
E-mail: eirikur@lindalsal.is

Norsk Numismatisk Forening
Formand: Guttorm Egge
Hjemmeside: norsksnum.org
facebook.com/Norsksnumismatiskforening/
E-mail: sverdy@online.no

Numismatiska Föreningen i Åbo
Ordförande: Tom C. Bergroth
E-post: tom.bergroth@gmail.com

Skånes Numismatiska Förening
Ordförande: Kristian Riesbeck
Hemsida: sknf.se
E-post: foreningen@sknf.se

**Suomen Numismaattinen Yhdistys/
Numismatiska Föreningen i Finland**
Ordförande: Juha Hyötyläinen
Hemsida: snumis.fi
E-post: jumailhy@gmail.com

Svenska Numismatiska Föreningen
Ordförande: Curt Ekström
Hemsida: numismatik.se
E-post: info@numismatik.se

**Den kongelige Mønt- og Medaillesamling,
Nationalmuseet**
Frederiksholms Kanal 12, 1220 København K,
Danmark
Michael Andersen
Hjemmeside: natmus.dk
E-mail: michael.andersen@natmus.dk

Ekonomiska museet/Kungl. Myntkabinettet
Narvavägen 13-17, Box 5428, 114 84 Stockholm,
Sverige
Cecilia von Heijne
Hemsida: myntkabinettet.se
E-mail: Cecilia.vonHeijne@shm.se

Historiska museet vid Lunds Universitet
Krafts torg 1, 223 50 Lund, Sverige
Andreas Manhag
Hemsida: luhm.lu.se
E-post: andreas.manhag@luhm.lu.se

**Myntkabinettet, Kulturhistorisk museum,
Universitetet i Oslo**
Frederiksgate 2, Oslo
Postadresse: Postboks 6762. St. Olavsplass, 0130 Oslo
Håkon Roland
Hjemmeside: khm.uio.no
epost: hakon.roland@khm.uio.no

Myntsafn Seðlabanka og Þjóðminjasafns
Þjóðmynjasafn Íslands
Suðurgötu 41, 102 Reykjavík, Ísland
Hrönn Konráðsdóttir
Hjemmeside: thjodminjasafn.is
E-mail: hronn.konradsdottir@thjodminjasafn.is

Nationalmuseets Myntkabinett
Mannerheimintie 34, P.O. Box 913
00101 Helsinki, Finland
Frida Ehrnsten (orlov), vikar Jani Oravisjärvi
Hemsida: kansallismuseo.fi/sv/samlingar/
E-post: jani.oravisjarvi@kansallismuseo.fi

**Numismatiska Forskningsgruppen,
Stockholms universitet**
106 91 Stockholm, Sverige
Professor Jens Christian Moesgaard
Hemsida: archaeology.su.se/
numismatiska-forskningsgruppen
E-post: jens.christian.moesgaard@ark.su.se

Uppsala universitets myntkabinett
Besöksadress: Universitetshuset, Biskopsgatan 3
Postadress: Gustavianum, Uppsala universitets museum,
Akademigatan 3, 753 10 Uppsala, Sverige.
Ragnar Hedlund
Hemsida: coincabinet.uu.se
E-post: myntkabinettet@gustavianum.uu.se

NTNU Vitenskapsmuseet
Erling Skakkes gate 47 B
Postadresse: Institutt for arkeologi og kulturhistorie,
7491 Trondheim, Norge
Jon Anders Risvaag
Hjemmeside: ntnu.no/museum/start
E-post: jon.risvaag@ntnu.no

Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger
Peder Klows gate 30A, Våland. Postboks 8600 Forus,
4036 Stavanger, Norge
Linn Eikje Ramberg
Hjemmeside: uis.no/nb/arkeologisk-museum
E-post: linn.l.ramberg@uis.no

Sælg mønter og medaljer på auktion

*Charles II, 1660–1685
5 Guineas 1672, London
Hammerslag: 70.000 kr.*

*Vikingerne i Northumbria ca.
921–927 Penny
Hammerslag: 70.000 kr.*

*Romerriget
Lucius Verus, 161–169 e.v.t.
Hammerslag: 85.000 kr.*

*Christian V, 1670–1699
Søslaget i Køge Bugt,
sølvmedalje 1677
Hammerslag: 440.000 kr.*

*Rusland
Alexander III
"Memory of the Opening of
St. Peterburg Maritime Canal"
sølvmedalje 1885
Hammerslag: 60.000 kr.*

BRUUN RASMUSSEN

PART OF THE BONHAMS NETWORK

bruun-rasmussen.dk